

TSENTRALISEERITUD ARVESTUS PEAB TUGEVDAMA ISEMAJANDAMIST RIIKLIKES JAEKAUBANDUS- ORGANISATSIOONIDES

K. Parvel

Raamatupidamise kateeder

Üheks tähtsamaks sotsialistliku majandamise majanduslike meetodite edasise täiustamise suundadest riiklikus jaekaubanduses lähemateks aastateks on kogu majandusliku mehhanismi enda edasine täiustamine. Selle mehhanismi kõige tähtsamaks lüliks on isemajandamine, milles väljenduvad majandusseadused ja väärtuselised hoovad. Nende abil suunavad riik ja tema juhtimisorganid isemajandavate ettevõtete ja organisatsioonide tegevust ning majanduslike tulemuste kujunemist.

Isemajandamisega seotud probleemidele nõukogude kaubanduses on seni pööratud vähe tähelepanu, eriti aga isemajandamisega seotud küsimustele arvestuse tsenraliseerimise ja mehhaniseerimise tingimustes.

Isemajandamisega seotud probleemid on eriti aktuaalsed neis jaekaubandusorganisatsioonides ja -ettevõtetes, kus isemajandamist on rakendatud formaalselt. Formaalne isemajandamine vajab aga olulist täiustamist ning organisatsiooniliste ja arvestuslike uuenduste ellurakendamist.

Täielik isemajandamine eeldab järgmiste põhiprintsiipide olemasolu ja neist kinnipidamist: majanduslik-operatiivne iseseisvus, isetasuvus, materiaalne huvitatus ja materiaalne vastutus. Mida ulatuslikumalt need printsiibid kehtivad, seda täielikum on ka isemajandamine. Loomulikult kehtivad need printsiibid kõrgemalseisva organisatsiooni poolt kinnitatud plaani põhinäitajate (käive, kasum) täitmise huve silmas pidades.

Isemajandavad ettevõtted ja organisatsioonid varustatakse vajamineval hulgal oma põhi- ja käibevahenditega. Siit tulenebki materiaalne vastutus nende materiaalsete väärtuste säilivuse ja heaperemeheliku kasutamise üle.

Täiesti isemajandavatel kaubandusettevõtetel ja organisatsioonidel on õigus

- iseseisvalt sõlmida töö- ja majanduslikke lepinguid;
- plaanide täitmise huvides kasutada oma põhi- ja käibevahendeid;
- töötada välja materiaalse stimuleerimise fondi kasutamise normatiivide projektid töötajate premeerimiseks ja kaubanduse arendamiseks;
- avada oma arveldus- ja kaubakäibe erilaenukonto Riigipangas;
- iseseisvalt hankida või ümber töödelda kaupu;
- Riigipanga krediidiplaani ulatuses saada laenusid ja kasutada neid vastavalt ettenähtud otstarbele;
- teha kõiki oma majanduslikke tehinguid nagu juriidiline isik.

Sellistel kaubandusettevõtetel ja organisatsioonidel on kohustus tasuda kõik majanduslikust tegevusest tulenevad maksed ja eraldised riigieelarvesse;

- anda aru oma tegevusest ja koostada bilanss ning vastavad aruanded;
- organiseerida kaubanduslik tegevus isetasuvuse põhimõtetel jne.

Juba loetelust näeme, kui suur hulk õigusi ja kohustusi on täiesti isemajandaval kaubandusettevõttel ja -organisatsioonil.

Kuni käesoleva ajani, olenevalt kaubandusettevõtete suuruselt, käibemahust, tegevuse tingimustest, planeeritavate ja arvestatavate näitajate arvust, tuntakse riiklikus jaekaubanduses isemajandamise kolme organisatsioonilist vormi. Nendeks on täielik, mittetäielik ja osaline isemajandamine.

Täielikust isemajandamisest oli juttu juba eespool.

Eesti NSV riiklikus jaekaubanduses on arvestuse tsentraliseerimise ja mehhaniseerimise tingimustes täielikult isemajandavateks organisatsioonideks ja ettevõteteks TSN TK kaubandusvalitsused (Pärnu, Tartu, Kohtla-Järve, Narva), kaubastud (Tallinnas on neid 5, Viljandi ja Rakvere kaubastud) ja Tallinna Kaubamaja.

Mittetäieliku isemajandamise puhul ei ole kaubandusettevõtetel õigust sõlmida lepinguid, nad ei ole juriidilised isikud, neil ei ole oma arveldus- ega kaubakäibe erilaenukontosid Riigipangas. Nad ei ole majanduslikult iseseisvad, olgugi et neil on vajalikul hulgal oma põhi- ja käibevahendeid. Plaani- ja arvestuslike näitajate arv nende suhteliselt suuremate ja keskmiste kaupluste kohta on piiratud.

Osaliselt isemajandavate ettevõtete hulka kuuluvad väikesed kauplused ja kioskid, millistele planeeritakse ainult kaubavarude normatiiv, käive ja palgafond. Arvestust peale kaubavarude pee-

takse ainult käibe ja tegeliku töötasu kohta. Need on tihti lülitatud mõne suurema kaupluse juurde, eriti siis, kui kehtib firma-kaupluste või ühendamise teel suurendatud kaupluste lõikes majandusliku tegevuse näitajate arvestamise kord (Pärnu, Tartu).

Taoline isemajandavate kaupluste klassifikatsioon riiklikus jaekaubanduses õigustas end arvestuse detsentraliseerimise tingimustes, kus arvestus rajanes käsitsitehnikal ja raamatupidajad töötasid kaupluste juures ning koostasid kaupluse töö kohta bilansi, olgugi et kauplustel ei olnud oma arveldus- ja erilaenukontot Riigipangas. Sel puhul oli tegemist mittetäieliku isemajandamisega. Tol perioodil arvestati aga väikeste kaupluste tegevust tsentraliseeritud korras ning iga väikese kaupluse ja kioski kohta selgitati arvestuses peale kaubavarude veel käibe ja tegelikud kulud töötasudeks. Viimasel juhul oli tegemist osalise isemajandamisega.

Arvestuse tsentraliseerimise ja mehhaniseerimise probleemid muutusid eriti aktuaalseks alates 1964. aastast. Selleks anti välja rida direktiivseid juhendeid ja instruktsioone.

Kaupluste arvestuse tsentraliseerimisega tulid vabariigi jaeorganisatsioonid lõplikult toime alles 1970. aastal, olgugi et näiteks Narva Kaubandusvalitsuses tsentraliseeriti kaupluste arvestus juba 1966. aastal, Tartu Kaubandusvalitsuses 1967. aastal jne. Arvestuse mehhaniseerimisel on aga siiani veel väga palju ära teha.

Arvestuse tsentraliseerimine tähendas seda, et moodustati kaupluste raamatupidamiste baasil nn. tsentraliseeritud raamatupidamised. Kaupluste kohta arvestuse tsentraliseerimise tingimustes bilansse ei koostata.

Kaupluste liigitamine arvestuse tsentraliseerimise tingimustes täielikult, mittetäielikult ja osaliselt isemajandavateks meie arvates ei õigusta end, olgugi et kaubanduspraktikas (näiteks Tallinna Tööstuskaubastus jm.) kasutatakse seda teooriat ja praktikat kuni käesoleva ajani.

Meie arvates on kaasajal täielikult isemajandavad ainult jae-kaubandusorganisatsioonid (kaubandusvalitsused ja kaubastud). Kõik kauplused aga, olenemata nende käibe suurusest (v. a. Tallinna Kaubamaja) peaksid olema nn. sisemisel isemajandamisel. Kõigi sisemisel isemajandamisel olevate kaupluste või väikeste kaupluste gruppide kohta peavad kehtima aga ühesugused kaupluste sisemisele isemajandamisele vastavad tingimused.

Sisemine isemajandamine kaupluste ja ladude arvestuse täieliku tsentraliseerimise tingimustes, kus üksikute ladude ja kaupluste kohta bilansse ei koostata ja kus neil puuduvad endi arveldus- ja erilaenukontod Riigipangas, tähendab seda, et kõik kauplused

ja laod peavad töötama isemajandamise põhimõttel. Arvestus tsentraliseeritud raamatupidamises, eriti arvestuse mehhaniseerimise võimalusi ära kasutades, peab selgitama iga kaupluse ja lao isetasuvuse kui isemajandamise ühe tähtsaima tingimuse. Järelikult peab tsentraliseeritud raamatupidamine iga kaupluse kohta selgitama peale käibe ja tegeliku töötasu ka tegeliku kasumi.

Käesoleval ajal lahendavad vabariigi erinevad jaeorganisatsioonid sisemise isemajandamise küsimusi igaüks omamoodi. See tõttu vajasidki need küsimused eraldi uurimist, et välja selgitada tegelik olukord ning selle baasil leida optimaalne lahendus kaupluste sisemise isemajandamise rakendamiseks riikliku kaubanduse jaeorganisatsioonide praktikasse. Kaupluste ja ladude isemajandamisega seotud küsimuse, s. o. isetasuvuse selgitamisel on iga kaupluse ja lao kohta vaja teada peale käibe ja kaubavarude veel realiseeritud hinnatäiendit, käibekulusid kuluartiklite lõikes (sealhulgas tegelikku töötasu), planeerimata kasumeid ja kahjumeid ning lõplikku kasumit. Ainult nende näitajate abil on võimalik selgitada iga kaupluse ja lao isetasuvus ja rentaablus kui sisemise isemajandamise kõige iseloomulikud tunnused.

Kaasajal, kus arvestuse mehhaniseerimiseks on küllalt häid võimalusi, eeskätt perfo-analüütiliste arvutusmasinate kaasabil, ei tohiks esineda mingeid raskusi põhiliste majandusnäitajate selgitamiseks kaupluste ja ladude lõikes.

Arvestuse detsentraliseerimise tingimustes koostati eraldi bilanss ja aruandlus nende kaupluste kohta, kus oli 10 või rohkem müüjat ja kassapidajat. Järelikult selgitati nende kaupluste kohta ka kõik majandusliku tegevuse näitajad. Väikeste kaupluste ja kioskite arvestus toimus grupimeetodil, kus bilanss ja aruandlus koostati vastavate arvestusgruppide lõikes. Iga väikese kaupluse ja kioski kohta selgitati ainult käive, tegelik töötasu ja kaubavarud, kaupluste arvestusgrupi kohta selgitati aga kõik majandusliku tegevuse näitajad. Taoline kaupluste arvestuse organiseerimise kord vastas arvestuse detsentraliseerimise tingimustes tollaegsetele nõuetele, seda enam, et arvestus rajanes peamiselt käsitsehnikal.

Kaupluste arvestuse täieliku tsentraliseerimise ja järkjärgulise mehhaniseerimise tingimustes aga, kus jaeorganisatsiooni kaupluste raamatupidamiste baasil moodustati nn. tsentraliseeritud raamatupidamine, kus bilansse ühegi kaupluse kohta, olenemata tema suuruselt, ei koostata, on seni lahendamata probleemiks, kuidas rakendada jaeorganisatsioonisisest kaupluste isemajandamist.

Paljud jaeorganisatsioonid on läinud kõige lihtsamat teed, s. t. nad ei selgita ühegi kaupluse majandusliku tegevuse tulemust, s. o. kasumit (Kohtla-Järve) või teevad seda väga suurte kaup-

luste gruppide lõikes (Pärnus 9 gruppi, Tartus 33 jne.). Sellega kaob täielikult või osaliselt ülevaade üksikute kaupluste isemajandamise tulemustest — ei teata, kas üks või teine kauplus töötab kasumi või kahjumiga. Tõsi küll, käive ja tegelik töötasu selgitatakse igal pool kõigi, ka väikeste, kaupluste kohta.

Taoline kord on täiesti vastuolus arvestuse tsentraliseerimise ja mehhaniseerimise eesmärkidega. Arvestuse tsentraliseerimise ja mehhaniseerimise tingimustes, vaatamata kaupluste bilansside likvideerimisele, peab kaupluste tegevuse kohta saadav majanduslik informatsioon, võrreldes varasemaga, täienema kaupluste isemajandamise tugevdamise eesmärgil.

Kaupluste arvestuse tsentraliseerimisel isemajandamise tugevdamiseks on meie arvates vaja lähtuda järgmistest põhimõtetest.

1. Iga kaupluse kohta, kus on 8 või rohkem müüjat ja kassapidajat, tuleks selgitada vähemalt käive, kaubavarud, realiseeritud hinnatäiend, käibekulud, tegelik töötasu, planeerimata kasumid ja kahjumid ning kasum.

2. Väikeste kaupluste ja kioskite arvestamiseks tuleks moodustada spetsialiseerimise tunnuste järgi arvestusgruppid (müüjate ja kassapidajate arv kokku 10—15), kus iga kaupluse ja kioski kohta selgitatakse ainult käive, kaubavarud ja töötasu. Kaupluste grupi kohta tuleks aga selgitada kõik esimeses punktis loetletud majandusliku tegevuse näitajad.

3. Tallinna Kaubamajas tuleks iga sektsiooni kohta, kus on 8 või enam müüjat ja kassapidajat, selgitada kõik punktis üks loetletud majandusliku tegevuse näitajad.

4. Punktides 1—3 näidatud kauplustele, kaupluste gruppidele ja sektsioonidele tuleks kõrgemalseisva lüli poolt planeerida nii käive kui ka kasum.

5. Kaupluste majandusliku tegevuse näitajate selgitamine peaks toimuma tsentraliseeritud raamatupidamise üldarvestuse osakonnas.

6. Pidada ebaõigeks praktikat, kus ühtede kaupluste sisuline kahjum kaetakse teiste kaupluste kasumi arvel.

7. Iga kauplusele tuleks kindlustada kaubandusliku hinnatäiendi summa, mis tuleneb kauplusele üleantud kauba tegelikust sortimendist. Kaupade väljastamisel jaotuslaost tuleks saatelehed trükkida faktuurmasinatel, mis kergendaks väljastatava kauba struktuurist tuleneva tegeliku kaubandusliku mahahindluse väljarvutamist.

8. Iga kaupluse, kaupluste grupi või sektsiooni kohta tuleks pidada käibekulude analüütilist arvestust kooskõlas kehtestatud kulunomenklatuuriga.

9. Transiithankijatele (kohalikele kombinatidele) makstav transpordi- ja taara amortisatsioonikulu tuleks jagada ainult

toidukaupade kaupluste vahel proportsionaalselt transiithankijatele saadud kauba maksumusele.

10. Jaotusladude plaanilised kulud tuleks jaotada kaupluste vahel proportsionaalselt kauplustele üleantud kaubandusliku mahahindluse summale, mitte proportsionaalselt kauplustele väljastatud kaupade maksumusele.

11. Administratiivkulud tuleks jaotada kaupluste vahel proportsionaalselt kaupluste tegelikule käibe.

12. Igale kauplusele tuleks kirjalikult vastava õiendiga igakuuliselt teatada selle kaupluse tegelikud majandusliku tegevuse näitajad.

Nende ja teiste abinõude ellurakendamine aitaks oluliselt kaasa isemajandamise tugevdamisele riiklikus jaekaubanduses.

УКРЕПЛЕНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАСЧЕТА В ГОСУДАРСТВЕННЫХ РОЗНИЧНЫХ ТОРГОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ ПРИ ЦЕНТРАЛИЗАЦИИ УЧЕТА

К. Парвель

Резюме

В настоящее время хозяйственный расчет внедрен во многих розничных торговых организациях республики формально. В централизованной бухгалтерии розничной торговой организации часто не выявляются основные хозяйственные показатели по магазинам. Поэтому не известно, какие из магазинов работают убыточно или прибыльно. По нашему мнению, по всем магазинам, в которых работают 8 или больше продавцов и кассиров, необходимо выяснить следующие показатели торговой деятельности: товароборот, товарные запасы, реализованное наложение, издержки обращения, непланированные потери и доходы и прибыль.